

DOCENDO

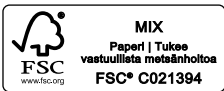
Tapani Ruokanen

SILMINNÄKIJÄNÄ

Tapani Ruokanen

SILMINNÄKIJÄNÄ

DOCENDO

Suomen Kulttuurirahasto (Eminentia-apuraha) sekä Jenny ja Antti Wihurin Rahasto ovat tukeneet tämän kirjan syntymistä.

Copyright © Tapani Ruokanen ja Docendo 2024
Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.

Kansi ja graafinen suunnittelu: Marjaana Virta
Kansikuva: Veikko Somerpuro

www.docendo.fi

ISBN 978-952-382-902-2

Painettu EU:ssa

Lehmän kuolema
maantiellä ja muita
skuuppeja seitsemällä
vuosikymmenellä
matkalla Gutenbergin
kirjapainosta digiaikaan.

Sisällys

Esinäytös 13

I Jalka *Lapin Kansan* oven väliin 15

1. Sodassa ei pidä kaatua 17
2. Kuoleman ensi kosketus 21
3. Myyntimies töllää sontaluukkuu 24
4. Gutenbergin hyvät vehkeet 29
5. Kameraseura antaa evästä 32
6. Lehmän kuolema maantiellä 36

II Ympyrät laajenevat 39

1. Bodles saa henkilökohtaisen kutsun 41
2. Kallinen, Karilas, Kekkonen ja Segerstråle 47
3. Volkkarilla hevosen reessä 49
4. Ydinräjäytyksiä, sputnikkeja ja Nälkäjoulu 53
5. Television ja radion lumossa 61
6. Toimittajakoulu antaa aseet 63
7. Myrskyluodon Maijan tuvasta olympialaisiin 68

III Reportterina maailman roskalaatikoissa 71

1. Etelä-Kiinan meren myrskystä pakolaisleirille 73
2. Vaellus Himalajan maisemissa 77
3. Pyhä Teresa Kalkuttalainen ja Bangladeshin Annikki 79
4. Ilotalosta jättiläisseurakuntaan 84
5. Portti Kiinaan raottuu 87
6. Afganistanin sissejä tapaamassa 91

IV Sosialismi murtuu 95

1. Lech Wałęsa ja Gdanskin kapina 97
2. Paavi ja hänen ”ystävättärensä” 101
3. Tuoreita neuvoja isänmaalliselle diktaattorille 109
4. Puolan neljä taloutta 113
5. Wałęsa arvioi sosialismia 115
6. Marttyyri Polski-Fiatin peräkontissa 118

V Afrikan kulissien takana 125

1. Maitojuhla Borrin kylässä 127
2. ANC:n Oliver Tambo, vapaustaistelija 131
3. Ambomaan kirjapaino räjäytetään taas 134
4. Afrikan von Schantz ärjyy vaan 144
5. Peloton piispa Tutu 147
6. Timbuktun kautta kotiin 151

VI Lähi-idän umpisolmussa 155

1. Saddam tavoittelee arabijohtajuutta 157
2. Aavikkoretki Bagdadin sotaan 159
3. Paratiisin tuulet puhaltavat 162
4. Beirutin autopommi ei tappanutkaan 169
5. Israelin ulkoministeriä nuhtelemassa 175
6. Seppelenuhoja Egyptin Anwar Sadatille 179

VII Kamputsean kansanmurha – maailmanskuoppi 181

1. Venepakolaiset ja punatukkainen tohtori 183
2. Kokonainen kansa hengenvaarassa 186
3. Ihmiskaupan tiskeillä 195
4. Siellä missä pippuri kasvaa 199
5. Diplomaatteja ja talousmiehiä 203
6. Reykjavikin huippukokous 206
7. Gorbatšovin kämppäkaverin juttusilla 211

VIII Latinalaisen Amerikan lumossa 213

1. Harjoittelija pysäyttää rotaation 215
2. Perusyhteisö miljoonakaupungin slummissa 216
3. Runoiljoitten vallankumous 219
4. Contra-sissit kuivaavat virranjakajan 223
5. ”Emme pyri sosialismiin” 225
6. Vallankaappari matkatoverina 228

IX Ulkomaanreportteri *Kotimaan* kippariksi 231

1. *Kotimaahan* kriisin keskelle 233
2. Lehti uudistus sydämellä ja järjellä 235
3. *Kotimaa* yhteiskunnallistuu 240
4. Aatteiden sekatarakaupassa 245
5. Uusi painotekniikka tukee uudistusta 247
6. *Kotimaa* juhlii Venäjän 1000-vuotista kirkkoa 251
7. Rahanvaihtajien pöydät kutsuvat 253

X Pankkimaailmassa järisee 257

1. Sotaa tämäkin on, vaikka kravatti kaulassa 259
2. Villa Furuborgin huippupäättäjien illat 265
3. ”Miten voit kantaa vierasta iestä?” 268
4. Miten Ollilan ja Wahlroosin menestys alkoi? 273
5. Esiintymisiä ja palautetta 277

XI Venäjä kääntää kelkkansa 281

1. Diplomatiia idän suuntaan 283
2. Uusi Venäjä etsii olemustaan 285
3. Piispa iskee puukon selkään 289
4. Venäjän suojasää päättyy 294
5. Paluu journalismiin 298

XII Kotimaa – uusinta ja viimeinen näytös 303

1. Vastaisku humpuukille 305
2. Historian epäkristillisin hallitus? 308
3. Jeesus ja Nato presidentinvaaleissa 310
4. Kansallisia talkoita työttömien puolesta 317
5. Eleniuksen ennustus 322
6. Hallitus heikentää lehtien asemaa 326

XIII Suomen Kuvalehden päätoimittaja 329

1. Nyt on *Kuvalehti* kriisissä 331
2. Juoruja ja päivittelyä 333
3. Ensimmäinen journalistinen päätös 340
4. Naapurit menevät Natoon 342
5. Eurooppalaisuutta etsimässä – taas 347
6. Bill Clinton ja Boris Jeltsin Helsingissä 349
7. Mikä on tärkeintä elämässä? 354

XIV Ameriikan ja muutakin herkkua 359

1. Sotafilmin tähtiä ja oikeita taistelupaikkoja 361
2. Balkan-raportointi alkaa 364
3. Millennium-palkintoa ideoimassa 366
4. Lännen pankit pesevät Kremlin tukirahaa 368
5. Putinin kilpailijat katoavat 371
6. Satavuotias Kekkonen 374

XV New Yorkin kaksoistornit romahtavat 377

1. Suomalaiset panttivangit 379
2. Raiskatut lähetyslapsekset 381
3. Hyökkäys joka muutti maailman: 9/11 384
4. Laman syyt selviävät 388

5. Lennart Meri ylistää lehteä 389
6. Mannerheim-elokuvan kummisedät 391

XVI Ihan vakoojan näköinen mies 393

1. Alpo Rusin kujanjuoksu alkaa 395
2. ”Uskokaa, pojat: Rusi on vakooja” 396
3. Toimittaja ei erota uhria syyllisestä 401
4. Uhkaavan hyviä lehtiä 406
5. Donatus Prinz von Hessen 409

XVII Reitin hakua tulevaisuuteen 413

1. Kadonnut tiekartta 415
2. Tsunami ja salainen Aceh-diplomatia 417
3. Presidenttiehdokkaat reuttavat johtajatestissä 423
4. Missä on valokuvaaja Markus Pentikäinen? 426
6. Suomi kuuluu länteen, häpeämättä sitä 428
7. Kohtuutonta porsastelua 433

XVIII Gutenbergin aika päättyy 439

1. Keltainen anka ui iPadissa 440
2. Mallia haetaan ja jaetaan 445
3. Jälkikirjoitus 449

Viitteet luvuittain 457

Lähteet ja kirjallisuus 464

Elämänkulku 475

Henkilöluettelo 479

Ainoassa perhekuvasamme keväällä 1956 äitini Elisa eli Liisa, Miikka, Tapani, Osmo ja Markku-vauva. Takana isän tekemä ryijy. Osmo, 32, kuolee muutaman viikon kuluttua Markun ristiäisistä. Kuva: Ruokasen kotiarkisto.

Esinäytös

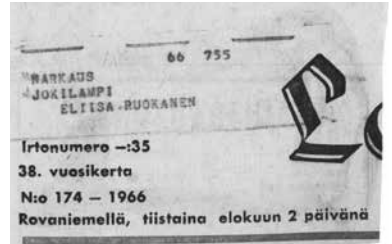
Juoksen raput ylös, pyöritän ovikelloa: ”Tulkaa auttamaan!” Tuovisen täti juoksee ja äiti huutaa: ”Soita ambulanssi, Osmo kuolee!” Täti pyörittää mustasta puhelimesta hälytysnumeroa, syöksyy pitelemään isää, joka valuu lattialle. ”Kamferia, kamferia!” – äiti huutaa, osoittaa keittiön kaappia, jossa on lääkkeitä. Kamferitippojen tuoksu pistää nenään. Niitä käytetään sydämen virkistämiseen ja hengenahdistukseen, kamferi laajentaa verisuonia. Mummo laittoi kamferitippoja sokeripalaan. Mutta eihän semmoinen aortan repeämään auta.

Näen ensi kertaa ambulanssin, kermanvalkoisen, pitkän, pyöreäkulmaisen auton, jossa on iso punainen risti kyljessä ja sinertävä sireeni katolla keskellä tuulilasin päällä. Sireeni ulvoo, ääni laskee ja nousee, auto pysähtyy, peruuttaa ulko-oven eteen ja perä avataan. Kalpea ja tajuton isä sidotaan paareihin ruskeilla nahkaremmeillä, ettei putoa kuljetuksessa. Hänet kannetaan poikien huoneen läpi ulko-ovelle. Kolmivuotias Miikka-veli katselee silmät pyöreinä sängystä.

Juoksen paarien perässä pihalle. Äiti kyytiin ja auto vonkuen ke-säyöhön. Aamulla äiti istuu sängyn reunalla ja itkee. ”Meillä ei ole enää isää. Sinä olet nyt meidän perheen mies.”

I

Jalka *Lapin Kansan* oven väliin

Lehmän kuolema maantiellä

Muonion Särkijärvellä sattui viikko sitten harvinaislaatuinen kolari. Klo 16.30 oli muuan Moskviitsh-henkilöauto tulossa Rovaniemeltä pän. N. 11 km:n päässä Muoniosta oli Sandra Särkijärven omistamia lehmiä maantiellä. Ajaja ei huomannut säään ja mäennyppylän takia nähnyt lehmiä ja törmäsi lehmälau-maan, jolloin yksi lehmistä sai surmansa. Auto suistui ojaan ja romuttui käyttökeltottomaksi. Kukaan autossa olleista ei loukkaantunut.

Ensimmäinen etusivun skruppi-ni: yllätys, dramaa ja tunteita. Se ilmestyy Lapin Kansassa 15-vuotis-päivänäni 1966.

1. Sodassa ei pidä kaatua

”Rouva Liisa Ruokanen, Rovaniemi, Synnytyslaitos. Monet rakkaat terveiset Sinulle ja Pikku-Jättiläiselle tämän kortin mukana ja paljon Onnea ja Jumalan siunausta. Oli hauskaa, kun kaikki meni niin hyvin. Tervehtien Osmo.”

Näin Osmo kommentoi vaimolleen Liisalle iloista uutista. Tieto syntymästani on tullut Rovaniemeltä perille keuhkotautiparantolaan Nurmijärven Röykkään. Liisa ja Osmo ovat äitini ja isäni. Me asumme keskellä kauppala vaaleassa, röpelöiseksi rapatussa opettajien talossa Kansankadulla. Se on noussut saksalaisten räjäyttämän koulun paikalle.

Äidin isä Paavo Tertullianus Niskanen rakensi 1904 keskelle kirkonkylää kauppakartanon ”heijastellen 1800-luvun loppupuolen kauppaliikkeiden porvarillista nikkarityyliä”. Se on nykyisin suojeltu talo Kiuruveden kaupungissa. Paavo menettää kaupan 1924, jolloin ”se siirtyi Ambro Kärkkäisen omistukseen”. ”Siirtyi” tarkoittaa, että talo joutui vasaran alle. Miten se sinne joutui? ihmettelen lapsena. Kukaan ei vastaa. Parin vuoden kuluttua kaupan tuhosta Paavo kuolee.

Hilda-mummo kirjoittaa veljelleen Nestori Vainoniemelle, ettei saa talostaan sovittua osuutta: ”Oli puhe, että ylimääräinen raha annetaan meille. On suuri vääryys, että semmosen talon pitää niin huokeesta hinnasta.” Hilda ajetaan kotoa toisten nurkkiin ”eikä leskellä ole puolustajaa”.

Kiuruveden hautausmaalla lepäävät Paavo Tertullianus ja Hilda Maria Niskanen varhain kuolleine lapsineen. Melkein vieressä maattu Ambro Kärkkäinen perikuntineen isomman kiven alla. Nöyrytyksestä on jäljellä vain multaa, kuten voitostakin.

Kauppiaanrouva Hilda saa turvaa vahtimestarin paikasta koulula ja huoneen perheelle, jonka nuorimmainen on äitini. ”Tärkeintä on, että Elisa saa käydä koulua”, hän kirjoittaa Nestorille. Äitini, Hilda Elisabeth Niskanen eli Elisa tai Liisa, läpäisee Kiuruveden

keskikoulun Raahen seminaariin saakka ja valmistuu sieltä kansakoulunopettajaksi.

Osmo Henrik Ruokanen, isäni, on Rovaniemen Kivitaipaleesta eli Taipaleenkylästä, 25 kilometriä etelään Ranualle päin. Isä soti Maaselän kannaksella Neuvostoliittoa vastaan ja sai tuperkkelin. Se teki Osmosta 100-prosenttisen sotainvalidin. Hän hoitaa kauppaa isänsä Heikki Evertin sekä veljensä Heimon ja Maunon kanssa. ”Heikki Evert oli hyvä työnantaja, lupsakka luonteeltaan, todellinen kansanmies”, kertoo apumies Matti Kiviniemi kirjeessään minulle. He muonittavat savottakämppejä Vähäjoen ja Närhikön pääpirteillä sekä Lamurin ja Pekanojan kämpillä jänkä- ja korpimaisemien, vaikeakulkuisten kapulateiden ja -siltojen takana. Ruokasen kauppahomma alkaa ennen sotia. Jätkät asuvat kämpässä, ei sieltä pääse kylille, kaikki tarpeellinen tuodaan sinne. Matkaa savotoille on kylältä kymmenisen kilometriä.

Voi viedään isoissa tynnyreissä, ”flittereissä”. Talvella ne ja makkaratangot ovat umpijäässä, kuten Amerikan silava suurissa puulaatikoissa. ”Kyröläisestä” saa palan vain kirveellä. Jauhot tuodaan säkeissä, lisäksi tukinajurit tarvitsevat hevosenkenkiä, luokkia, ruomia, köysiä, sakkeleita ja heinää hevosille. ”Rahtia” ajetaan kesäisin kolakärriyllä ja talvisin rekipelillä. Jätkät ovat persoonia, kuten ”Kasina Hermanni”, joka nukkuu halko pään alla kamiinan vieressä ja kylpee vaatteet päällä kaatamalla vettä kauluksesta sisään, omaisuus herätyskellosta alkaen povessa puseron alla ja loput kahdessa judesäkissä. Uskovaista Ernesti Vesaa kutsutaan ”Autuuden Vesaksi”. Kauppatavara tilataan Kivitaipaleen myymälästä, missä tilaukset ottaa vastaan Eine-sisko.

Muonitushuollon lisäksi pojat metsästävät ja Heimo harrastaa valokuvausta. Osmo voittaa suojeluskunnan ampumahiihtokilpailut. Ihmettelen kertomusta, että Heimon mahassa oli kasvi. Ajattelen kukkivaa pottupeltoa mummolan elohuoneen takana ja äidin posliinikukkaa, joka ei kuki koskaan. Miten kasvi voi olla mahassa?

Kasviinsa, haimayöpään, Heimo kuolee. Sodan jälkeen nuorin veli Mauno purkaa miinaa kaverinsa kanssa – se tappaa heidät. Kehitysvammainen Pentti-setä, lasten paras kaveri, kuolee muuten vain kuukautta ennen Osmoa. Olga-mummo menettää kymmenessä vuodessa neljä poikaa ja miehensä Vertin, perheen miehet.

Liisa ja Osmo vihitään heinäkuussa 1950 Rovaniemen parakkikirkossa, se on väliaikainen, saksalaisten polttaman tilalla. Ruokasen suku on vanhaa, Ruokasten lisäksi on Alaruokasia, Keskiruokasia ja Yliruokasia. Esi-isä Juho löytää emännän Priita Kaisasta Rovaniemen ja Ranuan välistä, ja minäkin pääsen mukaan elämän jatku-moon, aikanaan. Meidän sukuhaaramme on uudisraivaajia. Geenit ovat lujat: esiäiti paini karhun kanssa pellolla ja voitti, kertoo sukutarina. Isän äiti Olga Lampela Eelis-veljineen tulee Kittilän Molkojärveltä.

Osmon synnyinvuonna 1924 kunnanvaltuusto perustaa Kivitai-paleen kansakoulun, jossa ”opettajan virka on miehelle, mutta myös epäpätevät ja naiset otetaan huomioon”. Alkaa uusi vaihe syrjäkyläl-lä. Kivisistä, hallan kiusaamista pelloista ja vetisistä korpimetsistä ir-toaa leipä omavaraisille, mutta nyt rinnalle avautuu kirjasivistyksen tie. Sitä pitkin tulee Liisa, jonka nuori veteraani kavereineen huomaa kotitalon vintiltä ja kehaisee: ”Tuon tytön otan vaimokseni!”

Osmo on erämies, etunimi tarkoittaa ”ahmaa”. Isä läväyttää eteisen lattialle kasan lintuja: ”Tämä, jolla on käyrät pyrstösulat, on ukko-teeri ja tämä iso musta on se ukkometto.” Äiti kehuu mettämiestään. Panu-koira heilauttaa häntää. Kiväärin piippuun on kaiverrettu Kolmannen valtakunnan kotka. Se on sotasaalista.

Lähdemme aamuvarhain Taipaleen kaupalle isän vaaleansinisel-lä Taunuksella. Pakkasaamuna öljypohjan alle pannaan spriiieki lämmittämään. Jos auto ei lämpene riittävästi, auton moottoria veivataan kammella nokasta. Osaan rassata jäätä. Yllän tuulilasini alareunaan, kun seison etupenkin edessä. Käyn jo viidettä vuotta. Ranuantie on mutkainen ja mäkinen. Mahassa hytkähtää, kun isä ajaa lujaa ylös ja alas. Hän kuskaa Keskolta tavaraa ja kylältä ihmisiä.

Kylän keskellä ennen mummolaa seisoo keltainen kaksikerroksinen ”K-kauppa T:mi Evert Ruokanen”. Onnikka eli linjuri pysähtyy siihen, maantienmutkaan.

Leikin kauppiasta. Suttaan puotipaperia, pyöritän laskukonetta, mutta vaakaan ei saa koskea, ettei se mene sekaisin. Osmo koskettaa kielellä kosmoskynän terää ja laittaa numeroita tilikirjaan. Takahuoneessa puhelinkeskus naksahdelee ja sirisee, kun torkun hetekalla päiväunia. Aurinko paistaa pakkaspäivänä, leikin kaupan pihalla ja nuolaisen lapiota. Kieli jää kiinni, veri vuotaa. Pissa lirahtaa housuun. Isä sanoo: nyt täytyy ottaa kaupan hyllystä tyttöjen vaaleanpunaiset alushousut, muuta kuivaa ei ole. Enää en nuole rautaa enkä pissaa housuun.

Ruokasen papan kauppahomma alkaa ennen sotia. Jätkät asuvat savottakämpässä, josta ei pääse kylille. Isä kuskaa tavaraa asutustiloille. Väki lähtee kyliltä Ruotsiin, Volvolle. ”Mul on kymmenen poikaa. Ei niistä saanu jatkajaa. Net on menhet Ruothiin, niistä on tullu sosiaalitemokraatteja”, isän serkku murehtii soutu-toolissa, seinällä Kekkonen kultainen kipsikuva. Äiti tuntee taipaleenkyläläiset oppilaansa, sivistää heitä tuomalla tyttöjä kotiapulaisiksi kauppalaan opettajaperheisiin – ”oppivat ihmisten ilmoille”. Muistan Kaarinan jalkojen hajun.

Setä veivaa Kansankadulla vauhtia pyörätuoliin, tyhjät lahkeet on taitettu sievästi takapuolen alle. ”Siviili-invalidi”, äiti mainitsee. Ei hänellä muuta nimeä olekaan. Huudamme ”siviili-invalidi!” ja juoksemme Kansankadun reunaan toljottamaan, että veivaako kovaa. Ei ole hajuakaan mikä se ”siviili” on. Kuulostaa hienommalta kuin sotainvalidi, joita on enemmän. Kaikki tietävät sodan, mutta mikä oli siviili? Siviili-invalidia on vähemmän, vain tämä puolikas mies. Isän sotavamma, keuhkotauti, ei näy niin kuin siviili-invalidin alaraajan puute. Onneksi isä ei kaatunut. Sodassa kaatuminen tietää kuolemaa.

2. Kuoleman ensi kosketus

Osmo kirjoittaa Liisalle parantolasta: ”Pulu kulta! ... ellei tohtori peru lupaustaan, ensi viikon perjantaina lomani alkaa. Viidestoista päivä saan viimeisen streptomysiiniä ja sitten ne ovatkin pistäneet minua 208 kertaa. Aika on nyt kulunut paljon hauskemmin, kun saan olla ylhäällä...”

Streptomysiinin keksijä, puolalainen Selman Waksman saa lääketieteen Nobelin 1952. Hän löysi antibiootin tuperkkelia vastaan. Varmaankin siksi olen olemassa.

Isä lähtee, kun olen melkein viisivuotias. Olen illalla vessassa katsoomassa, miten miehet pissaavat. Isä näyttää laihalta. Yhtäkkiä hän kouristuu, oksentaa verta ja kähisee: ”Hae Liisa!” Hätkähdän, Liisa? ”Liisa, äiti!” Ne ovat isän viimeiset sanat. Kiljaisen nurkan taa keittiöön. ”Äiti, isi tarttee apua!” Äiti syöksyy keittiöstä, ottaa kiinni Osmon, kaatumaisillaan. Keittiön oven suussa on pyöreä jakkara, jolle hän auttaa kalpean isän. Verta valuu suusta, silmät kääntyvät. Pelottaa. ”Soita Tuovisen ovikelloa!”

Elämä kävi liian rankaksi 32-vuotiaalle sotainvalidille. Valitsimme äidin kanssa Jokelalta ruumisarkun. Arkun pitää olla tammea, kestää pitempään. Päättyyn tulee hopeainen laatta. Vuosien päästä joku kaivaa multaa ja lukee laatasta: Osmo Henrik Ruokanen, s. 15.1.1924, k. 7.7.1956 – kuka hän oli? Minäkin kysyn samaa.

Keväällä haimme isän kanssa Taunuksella uuden vauvan ja äidin synnytyslaitokselta. En saakaan pikkusiskoa, vaikka tilattu on ja luvattu. Eikö vauva voisi olla Kaisa-Liisa? Markku Osmon ristiäisiä vietetään keväällä 1956, ainoa juhla, jossa koko perhe on koossa. Isä on kuihtunut ja kitulias, istumme Miikan kanssa isän lämpimässä sylissä. Olen innoissani, valokuvassa loistaa pikkupojan onni. Kun suljen silmäni, koko kehoni muistaa, yhä. Osmon poikien synnytyslaitos on nyt kuoleman talo. Saman parakin yläkerrassa äiti sai Markun helmikuussa. Katsoin isän kanssa lasin

läpi pikkuveljeä. Isää ei päästetty sisään yskimään. Kun olin vauva, äiti kuumensi vaipat uunissa ja silitti ne, tuperkkelin takia. Nyt isä makaa kivijalan hämärässä kapeassa arkussa. Se on auki. Kalpea ja hento isä, laihat kasvot, posket kuopalla, nenä terävä, tumma tukka kammattuna taakse. Juoksen isin luo. Joku tempaisee – tunnen yhä tiukan otteen: ”Ei!” Miksi? ”Isä on kuollut.” Isä ei nuku, on kuollut? En ala itkeä.

Kuolinpäivän aamuna ajamme isän kanssa Jämsän tätien luo. He huolehtivat minusta, kun isä lepää. On hauskaa katsella, kun he lääkitsevät itseään ja kertovat vanhoja juttuja. Vien isälle valkoisia juhannusruusuja tätien puutarhasta. ”Hän pitää juuri näistä.” Neljäkymmentä vuotta myöhemmin kerron Kukkatuvassa tätä tarinaa. ”Minä tiedän ruusun. Haluaisitko saada siitä taimen?” kauppias kysyy. Tätien ruusu on elossa – nyt se kukkii pienen kesämökkini edessä Jokilammella isän kuolinpäivän tienoilla, pari viikkoa juhannuksen jälkeen.

Seppeleet ja kimput tuoksuvat tukahduttavasti heinäkuisena päivänä Viirinkankaan kappelissa. Pappi heittää hiekkaa arkulle. Se kannetaan ulos. Juoksen vierellä. Onko painava? Missä on pää? ”Antakaa Tapanin saattaa isää. Saa kysyä.” Pieni poika ei osaa surra – suru tulee hitaasti vuosien mittaan eikä lähde. Sodan jälkeen syntyneet, varhain orvoiksi jääneet veteraanien lapset ovat sotaorpoja siinä missä sodassa kaatuneidenkin.

Isä lasketaan uuteen, meidän hautaan. Kurkin haudan pohjalle. Ruskea arkku kolahtaa. Isi jää sinne, ei palaa. Se on outoa. Haudan päälle laitetaan havuja. Kun ne on peitetty kukilla, äiti nostaa juhlallisesti kahdella kädellä mustan suruharson hatun taakse, paljastaa kasvonsa. Hän on nyt leski. Seisomme Miikan kanssa äidin molemmin puolin kukkakummun takana. Markku-vauva on hoidossa Auttin Anjalla. Illalla leikimme hatulla leskeä. Meillä on niin ikävä.

Isän Taunus on länsiauto, ei niin kuin venäläinen Mosse ja itäksalalainen Ifa. Itäautojen kehnous ja länsiautojen erinomaisuus tiede-

tään pihassamme. Länsiautoja näkee Pauligin kahvipakettien kuvakorteissa, joita keräilen vihkoon. Pihamme varman tiedon mukaan Mossen penkit on topattu saksalaisilta Venäjän talveen jääneillä mantteleilla. Ehkä avaamme puukolla penkin ja katsomme? Jää tekemättä, ei ole puukkoa.

Isä ja äiti tekevät 1954 Taunuksella kiertomatkan Etelä-Eurooppaan Miikan kummien Greta ja Uno Toivosen kanssa. Greta kirjoittaa siitä kuvareportaasin *Lapin Kansaan*. Peltihevonen ja teddykarhu Kieku Aapeli ovat tuliaisia. Greta on Suomen ensimmäinen naispuolinen kauppatieteen maisteri ja Rovaniemen kauppaopiston rehtori. Uno on sen talonmies. Osmo entinen oppilas.

Osmo ajaa sodan jälkeen UNRRA-kuorma-autoa, jonka lahjoitti Taipaleenkylään YK:n avustus- ja kuntoutushallinto. Presidentti Franklin D. Rooseveltin leski Eleanor käy 1950 Rovaniemellä tarkastamassa järjestöä. Kaikilla lapsilla syrjäkylissä ei ole kenkiä. UNICEFiltä saa anturanahkaa ja tubirokotetta sekä ruoka-, vitamiini- ja vaateapua. US-Army-pussukassa on pikiöljyä sääskiä vastaan. Rouva Roosevelt lahjoittaa kolme keskoskaappia Lapin lastensairaalaan Ounasvaaran kupeessa. Napapiirin maja nousee lentokentäntien risteykseen, oikea napapiiri kulkee suolla etäämmällä. Arkkitehti Ferdinand Salokangas suunnitteli opettajien talon ja majan presidentin rouvalle. Yhdysvaltain presidentti Harry S. Truman saa rouva Rooseveltilta napapiiriltä ensimmäisen erikoisleimatun postikortin.

Amerikkalaissotilaat lennättävät jouluna paketteja Saksan tukikohdasta Riutulan lastenkotiin Ivaloon. Katselen pihalla, kun DC-kolmonen jylistää kohti Ivaloa. Luterilainen maailmanliitto LML tukee Rovaniemen kirkon rakentamista. Suomi ei voi ottaa vastaan Yhdysvalloilta Marshall-apua, järjestöjä Neuvostoliitto ei kuitenkaan kiellä. Suomi saa apua 1960-luvulle saakka.

Katuja tehtäessä kranaatteja pulahtaa esiin. Ranuantiestä nousee ylös kokonainen sakemanni univormussaan. Saksalaiset kaivetaan haudoista Viirinkankaalla vietäväksi Norvajärvelle. Huhuja ruskeista kalloista liikkuu Kansankadulla, äiti kieltää ehdottomasti: ei saa

mennä katsomaan! Käymme siellä silti, mutta emme näe mitään, telttakankaat estävät. Saksalaisia käy Norvajärven mausoleumissa pyhiinvaelluksella, kymmenentuhatta vuodessa. Kivilattiaan on hakattu 2 683 nimeä. Hämärässä eteisessä on pietà-patsas, äiti sylissään oma poika, kuollut sotilas.

Äiti laulaa naiskuorossa ja iltaulun pehmeällä äänellä, turvalisesti. Hän on matala sopraano. Yksinlaulut sopivat dramaattiseen ääneen: surumielisiä, hengellisiä, kansallisromanttisia. Sibeliusta, Kilpistä, Pyllkkästä, Merikantoa. Gabriel Faurén *Luokseni tulkaa* on tallella äänitteenä. Olen naiskuoron onnenkalu, maskotti. Minulle lauletaan konserttimatkalla: ”... Se tie vie viimein taivaaseen, mutta tie se on tuskien.” Onnikka huojahtelee hiekkatiellä pitkin eteläistä Lappia kuin laulun haikeasti keinahteleva pitkänperjantain sävel.

Hernbergin Mirja opettaa lapsille pianonsoittoa. Tuoviselta kuuluu reipas *Rumpalipoika*, meiltä vastataan siihen kiihkeällä *Tarantelalla*, terveisinä Aaronin pianokoulusta.

3. Myyntimies töllää sontaluukkuu

Näen television ensi kertaa Oulussa Niilo-enolla. Kuvaa siinä ei vielä ole, se on vasta *statussymboli*. Lähetykset alkavat myöhemmin. Silloin katson televisiota Eine-tädillä Kivitaipaleessa. Tapaninpäivänä käymme siellä katsomassa Moskovan sirkuksen temppuja. Eine valittelee, ettei hän televisiosta välitä, mutta Unto tahtoo. Tähän Unto, että ”Einehän sitä kattoo. Enhän minä ehdi, on aina kyyti, onpahan Einellä ajankulua”. Unto on kylän taksi. Einelle televisio on syntiä. Hän on lestadiolainen.

Televisio seisoo Einen ja Unton olohuoneen nurkassa ja liina peittää häveliäästi kuvaputken mulkosilmän. Sontaluukkuhan se siellä, ei mikään piironki. Lempinimi kuvaa hyvin laitetta. Navetan seinässä on televisioruudun kokoinen reikä, josta lannat heitetään ulos näkösalille niin kuin ohjelmat televisiosta. Yläkerran naapuriin Tuovisillekin tulee televisio. Paras kaverini Tuovisen Juha pyytää kat-

somaan *Lahjomattomia*. Eliot Ness taistelee viinatrokareita vastaan kieltolain Chicagossa. Odotan keskiviikkoa, kutsuukohan Juha kat-somaan?

Äiti vie alkoholistiveljensä Artturin asumaan talveksi Jokilammen saunalle. Jokilammelle ei ole talvitietä, ei sähköä, ei radiota eikä puhelinta. Arttu on siellä turvassa. Onnikka eli linjuri tulee kahdeksan kilometrin päähän Narkaukseen. Eno askartelee kaamospäivinä pahvista, lehdistä leikatuiista kuvista ja villalangasta tauluja, neulatyynyjä ja pannunalustoja. Saan niitä myytäväksi ja lupauksen palkasta. Joulupukki tuo pienen muovisalkun, jossa kuljetan myyntitavaraa. Kiertelen ovelta ovelle ja kerron tädeille, että nämä ovat enon käsityötä. Isäni, sotainvalidi, on kuollut. Tästä saamme vähän leivän lisää. Kauppa käy. Jos ei ole rahaa, tati antaa välipalaa.

Myyntitulot pitää tilittää, sitten saan osuuteni. Lainaan salkkua enolle enkä näe sitä enää. En ole nähnyt äitiä koskaan niin vihaisena: ”Se joi lapselle työstä lupaamansa rahat ja möi salkun!” Jokilammen Esteri kertoo, että kiljua on keitelty Jokilammen saunan padassa ja juopoteltu koko talvi. Äiti on petetty ja nolattu. Ensi askeleeni liike-elämässä isoisien jäljissä taulu-, pannunalusta- ja neulatyynyalalla sujuvat muuten hyvin, mutta voitonjako ei mene ihan nappiin.

Äiti muistelee Paavo-isäänsä ja vertailee, miten tätä petettiin Kiu-ruvedellä. Mummon kirjeenvaihto Nestori-veljen kanssa kertoo, ettei perhe saanut osuuttaan kotitalosta. Minusta tämä on pientä siihen verrattuna. Sitä paitsi hetken tunsin, kuinka hauskaa on käydä kauppa, saada aikaan myyntiä ja tyytyväisiä asiakkaita. Mihin minä rahaa tarvitsen? Tienaan taas pulloilla ja jätepaperilla. Lehtien kuljetus on itaraa, jalkakäytäviä hiekoitetaan ja potkuri jumittuu. Lehtipino kaatuu kuraan, epätoivo valtaa. Hankin näin omaa rahaa 24 vanhaa markkaa. Ostan Torkkolasta ranskanleivän äidille: ”Oon alakanu tienata meile leipää.” Kaunis äiti hymyilee.

Koulupoikana minusta tulee luokka- ja uutiskuvien sekä lehtijuttujen kauppamies. Aikuisena perustan firman ja myyn mielipiteitä. ”Muuta myytävää sulla ei ole”, vahvistaa Jörn Donner. Hän on oikea

mies neuvomaan. Tarjoan päätoimittajan läksiäislounasta tälle *Suomen Kuvalehden* avustajalle. ”Myy mielipiteitä, ajatuksiasi. Firman nimessä pitää olla sun nimi, mullakin on. Ei meillä ole muuta. Sen pitää olla osakeyhtiö.” Donnerin kirjanpitäjä lupaa auttaa lippujen ja lappujen kanssa. Näin tutustun Rouva Kaisa A. Koskiseen, kun ”Tapani Ruokanen Opiniones Oy” syntyy. Sitä ennen on koko elämä. Ja se on ihmisen parasta aikaa, kuten tiedetään.

Äidistä tuntuu, ettei hän elä kauan, ja hän valmentaa minua siihen, että jääme yksin. Hän haluaisi nähdä minut ylioppilaana. ”Juhlitaan yhdessä, sinähän täytät silloin viisikymppiset”, rohkaisen. Äiti sanoo, ettei näe sitä, ja opettaa, mitä on tehtävä, kun hän kuolee. Äiti elää täysillä: opettaa, laulaa, lukee, tekee käsitöitä, tapaa ystäviä, marjastaa, kalastaa, matkustaa, nauraa, hulluttelee meidän, poikiensa, kanssa. Kuolemasta hän puhuu vain minulle: ”Olen antanut teidät Jumalan haltuun.”

Holhojaksi hän haluaa kummini, metsäteknikko Aarne Körkön, isän parhaan kaverin, joka tuntee Jokilammen. Hänen Sanninsa tekee veroilmoitukset. Henkivakuutusrahoilla pitää hankkia asunto. Kuolema on äidille yhtä luonnollinen puheenaihe kuin mattojen kutominen naisten työtuvalla Rovaniemen vanhalla asemalla Ruokaskadun yläpäässä. Ajattelen, ettei tuosta saa tolkkua. Elämä on omituista ja jatkuu, vaikka kuolema käy.

Kesällä 1966 teemme kierroksen Liisan seuduilla. Sääksmäen Vainoniemessä, Niskasen mummon synnyinkodilla. Viime kevään ylioppilas, pikkuserkkuni Veijo kulkee valkolakki päässä. ”Meidän pojista tulee ensimmäiset ylioppilaat tähän sukuhaaraan”, äiti sanoo. Kiuruveden kaupalla pääsemme sisälle kuulemaan äidin lapsuuden tarinaa. Sukuloimme hautausmaalla. Paavon romahdus ja Hildan köyhyys oli niin kova paikka, että vasta nyt äiti palaa kotiseudulle. Hän kertoo varhain kuolleista sisaruksistaan, savolaisista ja hämäläisistä sukujuuristamme.

Syyskuun 26. päivänä 1966 Otto Korvan 50-vuotispäiviä juhlintaan Muurolassa. Äiti laulaa surumielisen J. S. Bachin laulun ”Jeesus, Jee-

sus auttajain... kestäessä elon hetken, alkaessa kuolon retken sinuun yksin uskallan..." Ihmiset ovat hiljaa. Joku kuiskaa, että kaunista, kertoo kuolemasta, syntymäpäivillä. Miksi? Äidin kuolemaan on kuusi viikkoa, ja tämä on hänen viimeinen esiintymisensä. Kuolema tulee yllättäen illansuussa pyhäinpäivänä 5. marraskuuta 1966. Äiti on siivonnut perusteellisesti. Otan kuvia pyykkituvassa – viimeiset. Eine ja Unto kyläilevät serkkujeni Karin ja Pasin kanssa päivällä. Koska äidillä on päänsärkyä, hän ottaa aspiriiniin ja menee hetkeksi lepäämään. Sitten lähdetään Lapin lauluveikkojen konserttiin Lyskalle. Kaavailin uuden Bondin, *Pallosalaman*, katsomista Kino Tenossa, mutta valitsen konsertin.

Pukeudun pyhäpukuun, tunnen itseni varmaksi ja komeaksi nuoreksi mieheksi. Olen kasvanut pituutta, ja läskit ovat muuttuneet lihaksiksi Kauko Tannerin kirjekurssilla. En ole enää lapsi vaan pitkä 15-vuotias. On ilo kulkea äitini Elisan rinnalla. Hän on arvostettu opettaja ja tunnettu laulusolisti. *Lapin Kansa* julkaisee juttujani, vaikka olen vasta koululainen. Minusta tulee toimittaja. Nousemme koulun portaita, äiti lyyhistyy, ehtii sanoa viimeiset sanansa "Ota kiinni!" ja vaipuu syliini. Isä sanoi kymmenen vuotta sitten minulle loppurepliikin. Nyt äiti. Liian varhain hänkin. Nostan äidin konserttivieraan kanssa eteisen lattialle. Opettaja Regina Kariniemi huutaa: "Onko täällä lääkäriä!" Mies juoksee paikalle, elvyttää. Väkeä kertyy. "Kohtaus, se on opettaja Ruokanen." Ambulanssi tulee. Nyt minä lähdän saattajaksi Lapin lääninsairaalaan.

Äiti nostetaan leikkauspöydälle tajuttomana. Minut ohjataan sivuhuoneeseen ja kysytään, kenelle haluan soittaa. Kөрkөille, puhelin 3840. Kerron Sanni-tädille, että äiti sai kohtauksen ennen konserttia ja on leikkaussalissa. Sanni sanoo, että odota rauhallisesti, minä tulen. Kөрkөt täyttävät nyt sen, mihin lupautuivat kummeinani. Aarne soittaa Kansankadun naapureille ja löytää Miikan, 13, ja Markun, 10, jotka ovat kavereiden luona.

Sanni ottaa minut kainaloon. Pojat tuodaan. Mitä tapahtuu? Pelko kouristaa, seinäkellon sekuntiviisari nytkähtelee. Loppuuko äidin

aika? Nytkö äiti kuolee? Miksi jo nyt? Kuuluu nopeita askeleita. Sit-
ten kuuluvat yhdet hyvin hitaat askeleet, jotka tulevat meitä kohti.
Sairaanhoitaja kumartuu, kuiskaa: ”Emme voineet mitään... Mene-
timme hänet. Teimme kaikkemme.” Kauhea tarttuu minuun: ei voi
olla totta, ei saa! Hän on kuollut, äiti? Voiko äiti kuolla? Äidin aivois-
sa on ratkennut verisuoni.

Kuoleman jälkeen kaikki menee äidin suunnitelman mukaan.
Hän on opettanut meitä siivoamaan, laittamaan ruokaa ja leipo-
maan. Soitan seuraavana aamuna äidin sisaruksille, että äiti kuoli
eilen illalla. Mitä puhut? Kuollut, meistä nuorin, vasta 46-vuotias?
Rakas Elisabeth-siskokulta? Rohkaisen heitä. Saan kutsun holhous-
lautakuntaan Eero Hyötyniemelle ja kerron äidin ohjeen mukaan:
me kolme selviämme, kun pysymme yhdessä. Aarne Kärköstä tulee
holhooja. Tämä on äidin tahto.

Kirkossa palavat kirkkaat valot. Otan kuvia lehteriltä ennen siu-
nausta. Ihmisiä tulee tummissaan, valkea arkku on alttarin edessä.
Kirkko täyttyy. Taustana tuttu jättiläiskuva. Istumme kuin joulukir-
kossa. Sinne ei enää mennä äidin kanssa. Lennart Segerstrålen fresko
kuvaa historian loppua: Jeesus tulee Rovaniemelle jokien risteyskseen
Lainalle, Ounasvaara taustalla. Maalaus kaartuu ylhäältä kuin aika,
enkelit soittavat pasuunoita pilvien päällä. Jeesuksen oikealla puo-
lella pelastettujen valoisa joukko, vasemmalla kadotetut, yksi sam-
muneena pullonsa viereen. Pedot raatelevat poroja. Elämän lähde,
lapset värjöttelemässä, kukaan ei vie heitä lähteelle.

Astumme arkun perässä kirkosta ulos, opettajatoverit kuljettavat
Liisaa hautaan, oppilaat saattavat. Marraskuun viiltävä tuuli pöl-
lyttää hiuksia. Jätämme koleassa sateessa äidin isän viereen Viirin-
kankaalle. Näen hänen ruumiinsa arkussa ennen siunausta ja otan
kuvan, jota en näytä veljille. Ei hän ole siellä. On ikävä, aivan pahuk-
senmoisesti. Lisäksi näin ruma ilma, marraskuu. Äiti jää pimeään,
kylmään maahan, johon sataa jäätäviä pisaroita.

”Tartun heti kiinni, kun juttu kävelee kohti. Raportoin elämää sellaisenaan, raakana.”

Palkittu journalisti avaa kirjassaan lähihistorian käännekohtia, seikkailee itse tapahtumien ytimissä ja haastattelee vaikuttajia maailmalla. Ainutlaatuinen muistelmateos meidän ajastamme tempaa mukaansa.

Tapani Ruokanen etsii vastauksia vapaustaistelijoilta ja valtionpäämiehiltä; nälkäleiriltä ja sodasta; kadulta ja kirkosta. Hän perää Lähi-idän johtajilta omaatuntoa ja itäblokin puoluepomoilta järkeä sosialismin raunioilla. Reportterina hän koluaa ihmiskunnan roskalaatikoita, innoittajanaan Kalkutan Äiti Teresa ja eväinään maisterinpaperit yliopistosta, pappisvihkimys kirkolta ja toimittajatutkinto Sanoman koulusta.

Toimittajan elämä jatkuu täpärästi pommin räjähdettyä Beirutissa ja laivan hajottua Etelä-Kiinan meren myrskyssä. Kun Suomi vaipui lamaan, Ruokanen näkee pankin johtajana kriisin sisältä ja kertoo miksi ja miten vanha maailma katosi. Lehdissä Gutenbergin ajan paino vaihtuu digiin.

Pääministeri Esko Aho vaati kirkkoa vaientamaan Ruokasen, hallituksen arvostelijan. *Kotimaan* kaksinkertainen ja *Suomen Kuvalehden* pitkäaikaisin päätoimittaja ei antanut periksi.

”Kuin olisin nähnyt kaiken maailmasta: kerron nyt mitä kuului, miltä tuoksui, tuntui ja näytti.”

KL 99.1

ISBN 978-952-382-902-2